

УДК 37.011

ВИМОГИ БОЛОНСЬКОЇ ХАРТІЇ В УКРАЇНСЬКІЙ ОСВІТНІЙ СИСТЕМІ

Вертегел В. Л.

Організація навчального процесу у вищих закладах освіти є важливою теоретичною й практичною проблемою. Одним із аспектів її вирішення є пошук засобів, котрі могли б забезпечити ефективність цього процесу. У статті розглянуто положення Болонської Хартії та проаналізовано думки українських освітян щодо впровадження її вимог у вітчизняну освітню систему.

Ключові слова: вимоги Болонської Хартії, освітня система.

Организация учебного процесса в высших учебных заведениях является важной теоретической и практической проблемой. Одним из аспектов её решения может выступить поиск средств, обеспечивающих эффективность этого процесса. В статье рассматриваются положения Болонской Хартии и представлен анализ мнений украинских ученых относительно внедрения её требований в отечественную систему образования.

Ключевые слова: требования Болонской Хартии, система образования.

Organization of the teaching process in higher education institutions is an important theoretical and practical problem. One of the aspects of its solution is a search for means that could ensure effectiveness of this process. The article is a consideration of the Bologna Charter and the analysis of Ukrainian educationalists' views on implementation of its requirements in the national educational system.

Key words: requirements of the Bologna Charter, education system.

Про Болонську систему в Україні науковці говорять багато і давно. Всі єдині думкою стосовно неоднозначності цих реформ і водночас їхньої необхідності на даному етапі розвитку країни.

Процес формування єдиного європейського простору вищої освіти – зближення його цілей, стандартів є витком потреби краще адаптувати освіту до соціально-економічних особливостей та характерних реалій сучасного динамічного суспільства. Цей процес було розпочато в Європі ще в 70-х роках минулого століття. Масштабність проблеми реформування освіти зумовлена тим, що, за даними "Європейської програми змін у вищій освіті в XXI столітті", освіта стосується інтересів майже 30 % жителів кожної країни. Відтак головна ідея реформування вищої освіти полягала в потребі надання доступу жителям кожної європейської країни до освітніх ресурсів інших держав та гармонізації національних систем вищої освіти [5].

Отже, як відомо, ще в 1986 році найстаріший у Європі Болонський університет звернувся до всіх європейських університетів із закликом прийняти Magna Charta Universitatum – Велику Хартію Університетів. У 1988 році під час святкування дев'яностолітнього ювілею Болонського університету Велика Хартія була підписана ректорами 80 європейських вищих навчальних закладів. Це й стало початком створення європейського університетського співтовариства та єдиного європейського простору вищої освіти (the European Higher Education Area, EHEA).

Згідно з Великою Хартією Університетів, у кожній європейській країні мають діяти потужні методологічні центри для розвитку національних систем освіти. Роль таких центрів мають узяти на себе провідні університети цих країн. Їх значущість у вихованні майбутніх поколінь є незаперечною, адже вони повинні давати молоді освіту й виховання, які навчили б їх, а через них – інших, поважати гармонію навколишнього середовища та самого життя.

Отже, основні вимоги Болонської хартії такі: 1) університет є самостійною установою в суспільствах із різною організацією, що є наслідком розходжень у географічній та історичній спадщині; його дослідницька та викладацька діяльність має бути морально й інтелектуально незалежною від будь-якої політичної й економічної

влади; 2) викладання та дослідницька робота в університетах мають бути неподільні для того, щоб навчання в них відповідало постійно змінюваним потребам і запитам суспільства, науковим досягненням; 3) свобода в дослідницькій і викладацькій діяльності є основним принципом університетського життя; керівні органи й університети, кожний у межах своєї компетенції, повинні гарантувати дотримання цієї фундаментальної вимоги; 4) університет є хранителем традицій європейського гуманізму; він затверджує нагальну потребу взаємного пізнання і взаємодії різних культур.

Ці положення, безумовно, відіграють на користь освітнього процесу, але є дещо узагальненими. Більшої конкретики ці вимоги набули у цілях Болонської декларації, підписаної 19 червня 1999 року.

Так, створення єдиного європейського простору можливе за наступних умов. По-перше, це впровадження зрозумілої і стандартизованої системи освітніх ступенів. По-друге, вища освіта має відбуватися у два етапи: доступневий (undergraduate) та післяступневий (graduate), з тим що перший етап триває не менше трьох років і завершується отриманням диплому бакалавра, а вища освіта вважається закінченою: випускник з дипломом бакалавра повинен мати можливість претендувати на роботу на відповідних посадах. Другий етап дозволяє студентові поглибити свої знання у певній вузькій спеціалізації. Тривалість цього етапу – 1–2 роки із здобуттям ступеня магістра (або доктора).

По-третє, введення "Європейської кредитно-трансферної та акумулюючої системи", або "Європейської системи трансферу кредитів" (European Community Course Credit Transfer Accumulation System, ECTS). ECTS була розроблена як засіб спрощення визнання освітнього рівня для навчання за кордоном або в іншому вищому навчальному закладі через використання загальнозрозумілої системи оцінювання.

Іншими важливими принципами для дотримання згідно з декларацією є такі: сприяння мобільності студентів, науково-педагогічних кадрів та адміністративного персоналу університетів; забезпечення високих стандартів вищої освіти в Європі, незалежних від національних урядів (розробка стандартизованих критеріїв і методик оцінки рівня освіти, сприяння європейській співпраці у забезпеченні якості освіти для розробки адекватних критеріїв та методологій); підвищення привабливості європейської вищої освіти, сприяння взаєморозумінню у сфері вищої освіти; реалізація принципу "освіта через усе життя" (lifelong learning) [13].

Таким чином, усі вимоги Болонської декларації мають на меті покращення освітньої системи, поліпшення якості освітніх послуг та рівня знань тих, хто навчається. Проте для вирішення цих питань та втілення їх у життєдіяльність освітніх закладів слід подолати низку проблем та усталеної системи освіти кожної окремої країни – учасниці Болонського процесу.

Вважаємо за доцільне звернути увагу на проблемні моменти реалізації цих положень в українській освітній системі.

З моменту приєднання України до Болонського процесу минуло вісім років (Бергенська конференція, 19 травня 2005). З якими ж змінами в освітньому процесі ми маємо справу сьогодні? Чи вдається нам узгодити нашу національну систему освіти із європейською?

Слід зазначити, що в Україні склалася власна система освіти (зокрема, вищої), яка відображає особливості її тривалого соціокультурного розвитку, у тому числі особливості менталітету українського народу, і безперечно, спроби поєднати чи узгодити її із західноєвропейською не можуть не породити низки проблем, а то й небажаних наслідків.

Як підкреслює у своєму дослідженні професор Київського національного лінгвістичного університету Г. Артемчук, Болонський процес є важливим механізмом гармонізації та оптимізації стосунків між країнами та їх освітніми системами і не вимагає уніфікації змісту підготовки фахівців, технологій навчання та системи забезпечення якості вищої освіти [1]. Цим пояснюється той факт, що в багатьох документах, котрі супроводжують Болонський процес, зазначається, що це не єдина уніфікована система вищої освіти, а шлях до узгодження взаємних інтересів 46 національних систем, які розвиваються відповідно до спільно погоджених принципів.

На думку директора Інституту журналістики Володимира Різуна, унікальність нашого досвіду полягає в тому, що ми вже маємо добре структуровані курси. Наші дисципліни – це і є ті самі модулі, на які поділяється певний курс. Крім того, модулі,

або одиниці структуризації, різні за своєю ієрархією, підпорядкованістю, що відбито у термінах: загальний змістовий модуль у нас називається дисципліною, або предметом, підпорядковані модулі – розділами, темами. Кожна з дисциплін як окремий модуль курсу має обов'язкову форму контролю, ведеться необхідна документація для обліку успішності студента [11]. Звичайно, можна удосконалювати структурування курсів, поліпшувати систему контролю знань, але це не змінює суті справи: вона не є чимось цілковито новим для нас.

Професор Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв Анатолій Павко у своїй статті "Болонський процес в Україні: плюси і мінуси" наголошує на необхідності чіткого розуміння відмінності між стратегічними завданнями входження України в інтелектуальний простір Європи й напрямами освітньої політики на виконання проголошених цілей європейської модернізації вищої освіти, до яких слід віднести участь у Болонському процесі. Адже проведені у 2008 році провідними співробітниками Національного інституту стратегічних досліджень опитування керівників системи управління освітою та вищих навчальних закладів свідчать, що більшість із них не розуміють основної ідеї сутності Болонського процесу і зосереджують увагу на проведенні поверхових, неефективних змін.

Отже, модернізація нашої вищої школи в умовах сьогодення передбачає не лише привнесення у вітчизняну вищу освіту елементів європейської освітньої системи, а й усебічний об'єктивний аналіз її позитивних і негативних тенденцій. Ми маємо зважати на досвід реалізації положень Болонської декларації західними країнами.

Відомо, що на початку введення болонських принципів у систему освіти західних країн багато студентів висловились на підтримку цього процесу. Адже привабливими видавались перспективи продовжувати навчання за кордоном, використовуючи систему заліку кредитів, а також можливість працевлаштування в іншій країні за більш вигідних умов. Насправді, реалізувати цей принцип на практиці видається не так легко. Перепонами часто стають вимоги багатьох країн до рівня достатку апліканта та візові формальності. Але є й інші проблемні моменти. Так, у 2005 році Національна спілка студентів Європи (ESIB) видала у Бергені результати дослідження, реалізованого за підтримки Єврокомісії в рамках програми "Сократ". Це видання є моніторингом упровадження положень Болонської угоди в Західній та Східній Європі. Назва проекту "The Black Book of the Bologna Process" ("Чорна книга Болонського процесу"). Це видання має на меті не тільки вказати на недоліки процесу та висловити протест проти них, його головною ідеєю є можливість брати уроки зі своїх власних помилок та уникати тих негативних моментів, з якими зіткнулись інші країни на шляху освітніх реформ. Серед інших проблемних питань називають значне підвищення вартості навчання у вишах, нереалізованість принципів мобільності та участі студентів у вирішенні питань стосовно змін у навчальному процесі, констатується також зниження рівня освіти.

Невтішні висновки робить автор статті "Болонський процес в мире и на Украине" Марина Бурік, наголошуючи, що Болонський процес у нашій країні нічим не відрізняється від освітніх перетворень в інших європейських державах. Також вказується на зниження якості освіти та недоліки організації системи оцінювання, а також на зниження рівня доступності освіти.

На значній кількості дискусійних питань в українській освітній галузі, пов'язаних із упровадженням Болонської системи, зосереджує увагу ректор НТУУ "КПІ" М. Згуровський. Серед них надлишкова кількість навчальних напрямів і спеціальностей (адже кращі світові системи вищої освіти мають у 5 разів менше). Недостатнє визнання в суспільстві рівня "бакалавр" як кваліфікаційного, його незатребуваність вітчизняною економікою. Збільшення розриву зв'язків між освітянами і працедавцями, між сферою освіти і ринком праці. На вітчизняному ринку праці існує ситуація, де констатується, що "сьогодні в Україні ступінь бакалавра визначений як освітньо-кваліфікаційний рівень спеціаліста тільки з базовою вищою освітою, внаслідок чого в багатьох галузях (освіта, медицина, наука) використання фахівців цього рівня є проблематичним, оскільки в класифікаторі професій для бакалаврів є дуже мало первинних посад або їх зовсім немає" [6].

Невиправданою є плутанина в розумінні рівнів спеціаліста і магістра. З одного боку, має місце близькість програм їх підготовки, їхня еквівалентність за освітньо-кваліфікаційним статусом, а з іншого – вони акредитуються за різними рівнями,

відповідно за III і IV. Також, на жаль, реалізація принципу "освіта через усе життя" (lifelong learning) поки що в умовах нашої держави дещо неможлива. Адже створена ще за радянських часів система підвищення кваліфікації та перепідготовки кадрів відійшла в минуле, натомість нової системи ще не розроблено.

Дослідники цієї проблеми вбачають різні шляхи реалізації принципу "освіта через усе життя": визначення бакалавріату як повної вищої професійної освіти, зі встановленням відповідності такого до класифікатора професій; визнання диплома бакалавра як першої сходинки, необхідної для прийняття на роботу, з подальшим обов'язковим підвищенням рівня кваліфікації в процесі lifelong learning; продовження навчання бакалавра, який вже працює, у відкритому або корпоративному університеті з подальшим отриманням ступеня магістра [10].

Важливим залишається питання автономії вищих навчальних закладів. Чи дійсно ми маємо автономію у наших ВНЗ? Адже важливим суб'єктом Болонського процесу є Міністерство освіти і науки України. Професор А. Павко наголошує, що пріоритетним завданням міністерства має бути розробка стратегій подальшого розвитку системи вищої освіти в цілому і передача ініціативи та відповідальності за свою долю педагогічним колективам вишів. До того ж жодні стандарти, типові навчальні плани та програми не повинні обмежувати свободу визначення структури та змісту освіти, форм і методів навчальної роботи у вищому навчальному закладі. Право самостійно визначати структуру та зміст освіти, форми та методи навчальної і дослідницької діяльності необхідно законодавчо гарантувати кожному вищому навчальному закладу. Освітні стандарти можуть визначати лише рівні кваліфікації, але не зміст навчання, та мати рекомендаційний характер.

Але, на думку професора М. Згуровського, університети України не беруть на себе роль методологічних центрів, новаторів, піонерів суспільних перетворень, за якими має йти країна. Рівень автономії вищих навчальних закладів у цих питаннях значно нижчий від середньоєвропейського. Не виконують роль методологічних керівників заклади освіти, що мають статус національних, у той час коли їхня кількість досягла близько 40 % від загальної кількості ВНЗ III та IV рівнів акредитації [4].

Професор В. Різун зазначає, що нам необхідно демократизувати освітню систему, передати певні функції підготовки фахівців до навчальних закладів. Зміст освіти має визначатися не тільки викладачами, а й обов'язково представниками галузі, для якої готують фахівців.

Значна кількість науковців – дослідників Болонського процесу в Україні, а також і в європейських країнах занепокоєні тенденцією погіршення якості освіти в цілому: освіта характеризується фрагментарністю та вузькою спеціалізацією. За цих умов стає практично неможливим виховання освіченої людини, яка здатна до самостійного критичного мислення та наукових пошуків.

Із сказаного, однак, у жодному разі не випливає, що Україна повинна лишатися осторонь цього потужного всеєвропейського руху, особливо якщо взяти до уваги його високі цілі та перспективи. До того ж більшість побоювань щодо його можливих негативних наслідків для України мають своїм джерелом дещо спрощене, формальне тлумачення єдиного європейського простору вищої освіти як зони, в межах якої все уніфікується і регламентується аж до дрібниць. Насправді це не так. Болонська хартія, як і інші документи, прийняті учасниками цього руху, в жодному разі не передбачає нівелювання національних та регіональних особливостей освітнього процесу, а, навпаки, орієнтує на максимальне їх використання в інтересах розвитку культури та освіти всієї європейської спільноти (звісно, якщо вони не суперечать загальним її цілям і принципам). Виходячи з цього, стратегічним завданням української вищої школи з її входження у єдиний європейський простір вищої освіти є органічне поєднання глобальних всеєвропейських цілей та принципів з національними особливостями освітнього процесу, з максимальним урахуванням наших національних інтересів у цій сфері.

Ще раз зазначимо, що в нашій вітчизняній освіті є чимало позитивного. Наша освітня система завжди відзначалась фундаментальністю, духовністю, орієнтацією на розвиток інтелекту. Немає потреби спеціально обґрунтовувати цю тезу: вона загальновідома і визнається не тільки українськими, а й зарубіжними (зокрема, західноєвропейськими) фахівцями. Інша справа, що ці переваги потрібно постійно розвивати з урахуванням вимог сьогодення, причому так, щоб вони узгоджувалися зі

стандартами західноєвропейської вищої освіти. Використання переваг української системи освіти й виховання за їх інтеграції у єдиний західноєвропейський простір вищої освіти може бути чинником прискорення інтегративного процесу. Як зазначає ректор Харківського гуманітарного університету "Народна українська академія" Катерина Астахова, "у системи освіти України є підстави і можливості на шляху до Болонського процесу подолати певний "гіпноз спини", коли робиться спроба наздогнати того, хто біжить попереду, і повністю повторити траєкторію його руху, не помічаючи, що можуть бути й інші шляхи" [2].

Отже, всі принципи, на яких наголошує Болонська декларація: необхідність європейської співпраці у забезпеченні якості вищої освіти, підвищення якості підготовки фахівців, зміцнення довіри між суб'єктами освіти, мобільність, сумісність систем кваліфікацій, посилення конкурентоспроможності європейської системи освіти, – мають на меті покращення освітнього процесу. Болонська декларація не вимагає від нас цілковитого зречення наших надбань, а лише координації діяльності освітньої системи задля втілення в життя цих високих цілей, коли випускники наших навчальних закладів будуть мати необхідний багаж фахових, загальноосвітніх знань, володітимуть однією або кількома іноземними мовами, що дозволить їм виконувати свої функціональні обов'язки на посадах, що відповідають одержаному фаху, реалізовувати принцип мобільності та конкурентоспроможності на європейському ринку праці.

На разі багато питань залишаються відкритими, потребують детального наукового розгляду і пошуку шляхів до вдосконалення національної освітньої системи. Відтак, зрозуміло, що не реформувати нашу освітню систему сьогодні не можна, адже реформування вже розпочато.

Література

1. Артемчук Г. І. Деякі питання сучасного розвитку вищої освіти в європейських країнах / Г. І. Артемчук // Вища освіта України. – К.: Гнозис, 2009. – № 3 (додаток 1). – (Тематичний випуск "Педагогіка вищої школи: методологія, теорія, технології").
2. Астахова Е. В. Болонський вектор в системі образования України: сочетание инноваций и традиций / Е. В. Астахова // Проблеми модернізації освіти України в контексті Болонського процесу: матеріали Першої всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 20–21 лютого 2004 р.) / Європ. ун-т [та ін.]. – К., 2004. – С. 82–84.
3. Бурик М. Болонський процес в мире и на Украине [Електронний ресурс] / Марина Бурик. – Режим доступу: <http://propaganda-journal.net/1151.html>. – Назва з екрана.
4. Згуровський М. З. Болонський процес – структурна реформа вищої освіти на європейському просторі [Електронний ресурс] / М. З. Згуровський. – Режим доступу: <http://kpi.ua/bologna>. – Назва з екрана.
5. Калашник Н. Г. Самостійна робота – потужний засіб сучасної освіти і виховання / Н. Г. Калашник, В. Л. Вертегел. – Запоріжжя: Запорізький національний університет, 2005. – 326 с.
6. Ніколаєнко С. М. Вища освіта – джерело соціально-економічного і культурного розвитку суспільства / С. М. Ніколаєнко. – К.: Знання, 2005. – 319 с.
7. Осадчий Ю. Болонському бути в Україні чи не бути? / Юрій Осадчий // Інформаційний вісник АН ВШ України. – 2006. – № 3 (49). – С. 31–35.
8. Павко А. Болонський процес в Україні: плюси і мінуси [Електронний ресурс] / Анатолій Павко // Урядовий кур'єр. – 2011. – № 38. – С. 8. – Режим доступу: <http://euroosvita.net/index.php/?category=1&id=1682>. – Назва з екрана.
9. Павлова І. В. Проблемні аспекти реалізації принципів Болонського процесу в системі вищої освіти України [Електронний ресурс] / І. В. Павлова. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/6_NITSB_2010/Economics/59610.doc.htm. – Назва з екрана.
10. Поляков Н. В. Болонський процес в Україні и России: болевые точки [Електронний ресурс] / Н. В. Поляков, В. С. Савчук. – Режим доступу: <http://www.ia-centr.ru/expert/4261>. – Назва з екрана.
11. Різун В. Болонський процес як точка зустрічі двох Європ [Електронний ресурс] / Володимир Різун // День. – 2005. – № 223, 2 грудня. – Режим доступу: <http://www.day.kiev.ua/uk/article/cuspilstvo/bolonskiy-proces-yak-tochka-zustrichi-dvoh-ievrop>. – Назва з екрана.
12. The Black Book of the Bologna Process by the National Unions of Students in Europe. – Bergen, 2005. – 52 p.
13. The Bologna Declaration of the European Space for Higher Education: an Explanation [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ec.europa.eu/education/policies/educ/bologna>. – Назва з екрана.